

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ АКТИВНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Необхідність навчання іноземної мови як засобу безпосереднього й опосередкованого міжкультурного спілкування актуалізує необхідність формування у студентів соціокультурної компетентності. Одним із шляхів організації соціокультурного пізнання є критичний соціокультурний аналіз автентичних англомовних текстів різних жанрів, зокрема, газетно-журнальних статей. Стратегію та тактику формування досліджуваної компетентності визначають дидактичні принципи навчання, серед яких ми виокремлюємо принцип активності, реалізація якого забезпечує активне засвоєння знань, формування навичок і розвиток умінь соціокультурної компетентності, що сприятиме процесу активної акультурації студентів.

Мета роботи. Зважаючи на актуальність і відсутність відповідних науково-методичних досліджень порушеної проблеми, виникла необхідність визначити специфіку принципу активності в межах нашого дослідження та окреслити шляхи його реалізації.

Методологія дослідження побудована на використанні традиційних методів дослідження, а саме: узагальнення й аналіз наявних у науково-методичних джерелах трактувань дидактичного принципу активності та шляхів його реалізації у контексті особистісно-орієнтованого, комунікативного та соціокультурного підходів до навчання іноземних мов. **Наукова новизна.** Наразі представлена перша спроба трактування принципу активності та визначення шляхів розвитку пізнавальної, мовленнєвої та емоційної активності з урахуванням специфіки формування досліджуваної компетентності у студентів мовних спеціальностей під час навчання читання англомовних газетно-журнальних статей. **Висновки.** Реалізація принципу активності під час формування соціокультурної компетентності у процесі читання англомовних газетно-журнальних статей передбачає розвиток пізнавальної, мовленнєвої та емоційної активності студентів шляхом використання проблемних соціокультурних завдань, організації мовленнєвої взаємодії студентів у різних режимах роботи за допомогою інтерактивних технологій, раціонального відбору текстового матеріалу.

Ключові слова: принцип активності, соціокультурна компетентність, читання, англомовні газетно-журнальні статті.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань іншомовної освіти в Україні є формування особистості, здатної до безпосередньої та опосередкованої міжкультурної комунікації. Формування у студентів – майбутніх учителів іноземної мови (ІМ) соціокультурної компетентності (СКК) під час навчання ІМ забезпечує підготовку фахівців, спроможних успішно взаємодіяти в умовах міжкультурного спілкування та навчити учнів виконувати роль культурного посередника між своєю культурою і культурою країн, мова яких вивчається. Одним із шляхів формування СКК виступає критичний соціокультурний аналіз автентичних англомовних текстів різних функціональних стилів, у тому числі й публіцистичного, серед жанрових різновидів якого ми виокремлюємо англомовні газетні та журнальні статті. Закономірності навчання ІМ, а відтак і формування СКК, відображено у принципах навчання, що визначають стратегію та тактику навчання на кожному відрізу навчального процесу. Успішність формування СКК залежить від урахування специфічного змісту, що набуває кожний дидактичний принцип при навчанні ІМ. Реалізація одного з провідних принципів – принципу активності – забезпечує активне засвоєння знань, формування мовленнєвих навичок і вмінь СКК, що сприятиме оптимізації навчального процесу, формуванню у студентів активної життєвої позиції, необхідних особистісних якостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми активності особистості при навчанні ІМ привертає значна увага вітчизняних і зарубіжних дослідників (Ш. О. Амонашвілі, І. О. Зимня,

О. О. Леонтьєв, Ю. І. Пассов, Г. Б. Хлибова, Н. D. Brown, D. Larsen-Freeman, B. Spolsky тощо). Більшість дослідників (Н. Д. Гальськова, Н. І. Гез, Т. П. Леонтьєва, С. Ю. Ніколаєва, Г. В. Рогова, С. П. Шатілов, А. М. Шукін) розглядають принцип активності як один із дидактичних принципів навчання ІМ та визначають його сутність, не враховуючи вікові психологічні особливості тих, хто вивчає ІМ, та цільову домінанту навчання ІМ. Деякі науковці трактують принцип активності, виходячи з цілей свого дослідження: у контексті комунікативно-орієнтованого підходу (Ю. І. Пассов), проблемно-комунікативного підходу (О. Ю. Іскандарова, І. І. Меркулова), професійно орієнтованого навчання ІМ студентів немовних вишів (О. О. Артемьєва, І. В. Глазова, Н. С. Калейник, М. Ю. Удалова). Як показує аналіз цих досліджень, вони не висліджують усіх аспектів проблеми методичної конкретизації принципу активності, зокрема не досліджено діапазон функціонування зазначеного принципу при формуванні у майбутніх учителів ІМ СКК у процесі читання англомовних газетно-журнальних статей.

Мета. Розкрити специфіку принципу активності при формуванні СКК у майбутніх учителів ІМ у процесі читання англомовних газетно-журнальних статей та визначити шляхи його реалізації.

Методологія. Проведення огляду досліджень, що стосуються обраної проблематики. Узагальнення й аналіз наявних у науково-методичній літературі трактувань дидактичного принципу активності та шляхів його реалізації при навчанні ІМ. Теоретико-методологічною основою дослідження є особистісно-орієнтований (Ш. А. Амонашвілі, І. О. Зимня, О. М. Леонтьєв, С. Campbell, E. Tarone), комунікативний (Ю. І. Пассов, Ch. Brumfit) та соціокультурний (В. В. Сафонова, П. В. Сисоєв, С. Kramtsch, R. Lado, S. Luchtenberg, S. McKay, K. O'Sullivan, B. Tomalin) підходи до навчання ІМ.

Наукова новизна. У статті дається трактування принципу активності з урахуванням специфіки формування СКК студентів мовних спеціальностей при читанні англомовних газетно-журнальних статей та окреслюються шляхи розвитку пізнавальної, мовленнєвої та емоційної активності.

Результати роботи. Низка науковців часто пов'язують дидактичний принцип активності з принципами самостійності та / чи свідомості (І. Л. Бім, Ю. І. Пассов, С. П. Шатілов). Ми дотримуємося точки зору Г. Б. Хлибової, що принцип активності при навчанні ІМ має свою специфіку і тому має розглядатися як самостійний [8, 5]. А. О. Вербицький розглядає активність особистості в навчальному процесі як одну з передумов досягнення цілей навчання та виховання, загального й професійного розвитку особистості майбутнього спеціаліста [2, 44-45]. У межах нашого дослідження вказаний принцип передбачає цілеспрямоване, осмислене, вмотивоване засвоєння студентами знань, оволодіння навичками та вміннями, які складають зміст СКК при навчанні читання англомовних газетно-журнальних статей, за умови активної участі кожного студента в навчальному процесі. У методиці викладання ІМ розрізняють три види активності: інтелектуальну (внутрішню), мовленнєву й емоційну [7, 49], які в сукупності забезпечують сприятливі умови для оволодіння ІМ. Розглянемо специфіку кожного із зазначених видів активності при формуванні СКК у навчанні читання англомовних газетно-журнальних статей і визначимо шляхи їх розвитку.

Читання як мовленнєво-розумова діяльність передбачає постійну активність читача на всіх рівнях сприймання та переробки мовної й екстралінгвістичної інформації тексту. Ця активність не має зовнішнього мовленнєвого прояву [6, 263; 11, 6]. Саме тому навчання читання має на меті розвиток специфічної активності, яка пов'язана з формуванням пізнавальних потреб і мотивів [6, 264], тобто розвиток внутрішньої чи пізнавальної активності. Зовнішня активність студентів при формуванні досліджуваної компетентності забезпечує контроль за протіканням пізнавальної діяльності.

Суть розвитку пізнавальної активності полягає в постійному й якісному русі її компонентів, а саме: мотиву як рушійної сили цієї активності; об'єкту пізнання, що має дидактично організовану форму; способів і засобів дії з об'єктом з метою його засвоєння; посередницької ролі викладача між пізнавальними силами студента та об'єктом засвоєння; результату пізнавальної діяльності [1, 37]. Розкриємо специфіку розвитку внутрішньої активності в аспекті порушеної проблеми. Так, при формуванні СКК у навчанні читання провідне місце мають посідати навчально-пізнавальні мотиви, орієнтовані на соціокультурний зміст навчальної діяльності. Об'єкт пізнання, тобто соціокультурний зміст англомовних газетно-журнальних статей, поступово ускладнюється з точки зору його присвоєння студентами; способи та засоби діяльності з об'єктом: соціокультурні навички та вміння – формуються, вдосконалюються й розвиваються. Посередницька роль викладача полягає в тому, що він націлює студентів на самостійну творчу роботу при формуванні СКК. Головним результатом пізнавальної активності при формуванні вказаної компетентності є усвідомлення студентами себе повноцінними учасниками опосередкованої масової міжкультурної комунікації.

У дидактиці виділяють три рівні внутрішньої / пізнавальної активності: відтворюючий, інтерпретуючий та творчий [9, 52-53]. Ми вважаємо за доцільне розвивати пізнавальну активність при формуванні СКК на всіх трьох рівнях. Визначення рівня активності, якого слід досягти, має залежати від рівня сформованості соціокультурних навичок і вмінь. Так, формування структурно-орієнтованих і лінгвокраїнознавчих навичок співвідноситься з відтворюючим рівнем активності. Удосконалення цих навичок під час роботи з текстами та формування структурно-орієнтованих і лінгвокраїнознавчих умінь ми співвідносимо з інтерпретуючим рівнем активності. Розвиток вказаних умінь є ефективним при досягненні творчого рівня внутрішньої активності.

Внутрішня активність студентів забезпечується шляхом розв'язання ними низки проблемних завдань, пов'язаних із пошуком і переробкою інформації тексту на різних рівнях, а також із формуванням

певного умовиводу. При визначенні типів проблемних завдань для формуванні СКК у процесі читання англomовних газетно-журнальних статей ми спираємося на типологію проблемних культурознавчих завдань В. В. Сафонової. Ураховуючи мету та зміст етапів формування СКК, ми пропонуємо такі типи проблемних соціокультурних завдань:

I. Пізнавально-пошукові структурно-функціональні завдання, спрямовані на: 1) орієнтацію в структурі газетно-журнальної статті; 2) інтерпретацію зображальної та схематичної соціокультурної інформації, представлені газетними ілюстраціями, фотокартками, малюнками, карикатурами, схемами, таблицями тощо; 3) прогнозування соціокультурного змісту статті.

II. Пізнавально-пошукові лінгвокраїнознавчі завдання на розуміння соціокультурної інформації тексту, що мають на меті: 1) систематизацію та узагальнення вербальної соціокультурної інформації, представлені в тексті газетно-журнальної статті соціокультурними фактами та соціальною оцінкою; 2) перекодуванням вербальної соціокультурної інформації в зображальну та схематичну.

III. Пізнавально-дослідні лінгвокраїнознавчі завдання на інтерпретацію соціокультурної інформації тексту з метою: 1) створення соціокультурного портрету англomовних народів і країн; 2) порівняння англomовної культури з рідною.

В основі цих завдань лежать проблемні ситуації, які стимулюють та конкретизують комунікативно-пізнавальну потребу студента-читача в цікавій, новій та актуальній соціокультурній інформації. Для створення проблемної навчально-мовленнєвої ситуації викладач може використовувати різні прийоми, а саме: 1) підвести студентів до протиріччя та запропонувати їм самим знайти спосіб його розв'язання; 2) ознайомити студентів із різними точками зору на певне питання; 3) пропонувати студентам розглянути проблему з різних позицій; 4) спонукати студентів до порівняння, узагальнення, висновків, співставлення різних фактів тощо; 5) пропонувати конкретні запитання (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію тощо) [4, 144-145].

Природним результатом пізнавальної активності є мовленнєва активність студентів, під якою ми розуміємо напруженість психічних процесів при діяльності студента, що стосуються уваги, мислення, пам'яті, осмислення, формування та формулювання думок засобами ІМ [10, 151]. При формуванні СКК у межах нашого дослідження мовленнєва активність виникає як при цілеспрямованому читанні тексту, так і при перевірці розуміння його змісту та використанні отриманої інформації в інших видах мовленнєвої діяльності. Внутрішня мовленнєва активність пов'язана з розумінням тексту англomовної газетно-журнальної статті. Цей процес включає ідентифікацію, осмислення та перетворення соціокультурного змісту тексту. Зовнішня мовленнєва активність при формуванні СКК у процесі читання англomовних газетно-журнальних статей реалізується в двох формах: репродуктивне та продуктивне мовлення. Репродуктивна активність передбачає перевірку повноти розуміння тексту, тобто, розуміння змісту тексту, розуміння на рівні значення. Продуктивне мовлення передбачає перевірку глибини розуміння, тобто, осмислення змісту тексту та обговорення змісту прочитаного.

Інтенсифікації навчальної діяльності кожного студента з метою підвищення мовленнєвої активності сприяє використання різних режимів роботи [7, 49]: 1) робота академічної групи в цілому при цілеспрямованому читанні тексту про себе, коли всі студенти виконують те саме завдання; 2) робота в парах; 3) робота в малих групах.

Розглянемо способи організації навчальної діяльності студентів при формуванні СКК у процесі читання текстів у зазначених режимах.

З метою реалізації мовленнєвої активності кожного студента при читанні тексту необхідно створювати комунікативну установку на розуміння тексту англomовної газетно-журнальної статті. Цей процес включає ідентифікацію, осмислення та перетворення соціокультурної лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації різних рівнів. Таке комунікативно спрямоване завдання до тексту забезпечує опосередковану взаємодію між студентом-читачем та автором англomовного тексту.

Роботу студентів у парах ми розглядаємо як один із варіантів кооперативного навчання. Парну роботу доцільно використовувати при перевірці виконаних студентами вправ на різних етапах роботи з текстом. Наприклад, після читання тексту та виконання текстових завдань робота в парах дає студентам час обміркувати власну відповідь, обмінятися думками з партнером перед тим, як озвучувати ідеї перед усією академічною групою.

Для забезпечення групової взаємодії студентів слід використовувати соціальні технології, під якими ми розуміємо сукупність способів і прийомів навчання ІМ, що реалізуються вчителем у певній послідовності на основі активної співпраці студентів з метою досягнення поставлених навчально-пізнавальних цілей [5, 151]. Серед соціальних технологій, що використовуються для навчання ІМ, при формуванні СКК у процесі читання англomовних текстів розвитку мовленнєвої активності студентів сприятиме використання технології навчання в співпраці, оскільки вона спрямована на читання тексту з метою як вилучення та осмислення соціокультурної інформації, так і її передачі. При вирішенні проблемних завдань на основі фрагментарної соціокультурної інформації, що міститься в текстах, з якими працюють студенти, ми рекомендуємо використовувати її варіанти «Навчаємося разом» та «Мозайка» або «Акжурна пилка».

Працюючи за алгоритмом «Навчаємося разом», студенти, об'єднавшись у міні-групи, на основі одного тексту виконують завдання, спрямовані на вилучення різнопланової інформації. У кожній групі вибирається один «експерт», який по черзі переходить в інші міні-групи та повідомляє свою частину інформації. Повернувшись у свою групу, «експерт» дізнається про невідому йому інформацію від інших студентів.

- Osnovy metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov [Fundamentals of Methodology of Teaching Foreign Languages] / pod red. V. A. Buhbindera, V. Shtraussa. (1986). Kyiv, Ukraine: Vysshaja shkola.
7. Рогова Г. В., Рабинович Ф. М., Сахарова Т. Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. Москва: Просвещение, 1991. 287 с.
Rogova, G. V., Rabinovich, F. M., Saharova, T. E. (1991). Metodika obuchenija inostrannym jazykam v srednej shkole [Methodology of Teaching Foreign Languages in Secondary School]. Moscow, Russia: Prosveshhenie.
 8. Хлыбова Г. Б. Реализация принципа активности в обучении французскому языку студентов неязыковых факультетов педвузов (на материале общественно-политических текстов на французском языке): автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата педагогических наук: 13.00.02. Москва, 1988. 16 с.
Hlybova, G. B. (1988). Realizacija principa aktivnosti v obuchenii francuzskomu jazyku studentov nejazykovykh fakul'tetov pedvuzov (na materiale obshhestvenno-politicheskikh tekstov na francuzskom jazyke): [Implementation of the Principle of Activity in Teaching French to Students of Non-Linguistic Departments at Pedagogical Universities (on the Basis of Social and Political French Texts)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow, Russia.
 9. Шамова Т. И. Активизация учения школьников. Москва: Педагогика, 1982. 208 с.
Shamova, T. I. (1982). Aktivizacija uchenija shkol'nikov [Making Pupils' Learning Active]. Moscow, Russia: Pedagogika.
 10. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учеб. пособие для препод. и студентов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Филоматис, 2006. 480 с.
Shhukin, A. N. (2006). Obuchenie inostrannym jazikam: Teorija i praktika: ucheb. posobie dlja prepod. i studentov [Teaching Foreign Languages: Theory and Practice: Textbook]. 2-e izd., ispr. i dop. Moscow: Filomatis.
 11. Silberstein S. Techniques and Resources in Teaching Reading. Oxford: Oxford Univ. Press, 1994. 125 p.

Byriuk O. V.

ORCID 0000-0002-4951-5465

Ph.D., Associate professor,
Department of Pedagogy and
Methodology of Teaching Foreign Languages,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»,
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olhabyryuk@gmail.com

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF ACTIVITY WHILE DEVELOPING SOCIOCULTURAL COMPETENCE

A good command of a foreign language as a means of intercultural communication makes it essential to form and develop students' sociocultural competence. One of the ways of sociocultural acquisition is critical sociocultural analysis of authentic English texts of different genres, newspaper and magazine articles in particular. The strategy and tactics of developing the competence are determined by a set of didactic principles. The principle of activity is considered of primary importance as it provides active acquisition of knowledge and development of skills of the sociocultural competence, which ensure students' active acculturation.

The purpose of the article. The importance of the problem under consideration and the lack of corresponding methodological studies make it vital to specify the principle of activity and identify the ways of implementing it in the process of developing students' sociocultural competence while reading English newspaper and magazine articles. Methodology is based on traditional research methods such as generalization and analysis of definitions of the didactic principle of activity and the ways of its implementation in the context of student-centered, communicative and sociocultural approaches to teaching foreign languages. Scientific novelty. This is the first attempt to specify the principle of activity and identify the ways of implementing cognitive, speech and emotional activity taking into account the peculiarities of developing students' sociocultural competence while reading English newspaper and magazine articles.

Conclusion. The implementation of the principle of activity aims at developing cognitive, speech and emotional activity by using problem-solving tasks, organizing students' pair and group collaboration with the help of interactive technologies, selecting optimal reading materials.

Key words: principle of activity, sociocultural competence, reading, English newspaper and magazine articles.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2019

Рецензент: О. П. Биконя, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Академії
методичної консультативної служби